

Book Review:

Designing Urban Agriculture: A Complete Guide to the Planning, Design, Construction, Maintenance, and Management of Edible Landscapes

Author: April Philips (2013)

Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

ISBN 9781118073834

Reviewed by: Fa Likitswat

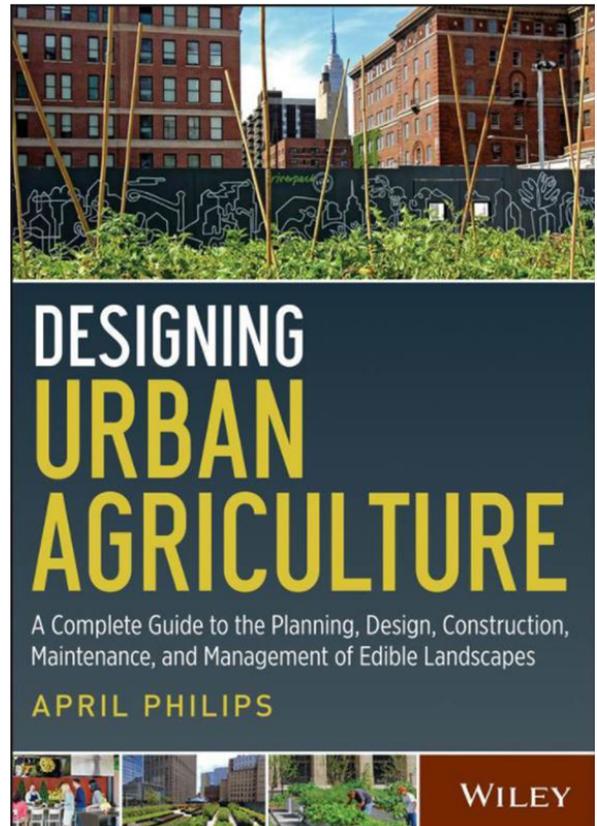
Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University, Pathumthani 12121, Thailand

e-mail: flikitsw@ap.tu.ac.th

Received 30/8/2020   Revised 11/9/2020   Accepted 15/9/2020

การตั้งคำถามถึงที่มาของอาหาร อาหารที่รับประทานในเมืองมาจากไหน ผ่านกระบวนการอะไรมาบ้าง เดินทางมาเป็นระยะทางเท่าไรก่อนจะถึงผู้บริโภค มีขยะและของเสียเกิดขึ้นในปริมาณเท่าใดจากการบริโภคของคนในสังคมเมือง สะท้อนถึงวัฒนธรรมการบริโภคอาหารในเมืองใหญ่ซึ่งโดยส่วนมากพึ่งพิงระบบสายพานอุตสาหกรรมอาหารเป็นหลัก จากวัฒนธรรมการบริโภคในเมืองที่ตัดขาดจากแหล่งผลิตอาหาร ทำให้เกิดแนวความคิดสวนกลับ นำกิจกรรมการเกษตร การเพาะปลูก และการเลี้ยงสัตว์กลับสู่พื้นที่เมืองหรือชานเมือง กลายเป็นที่มาของ “เกษตรเมือง” การออกแบบพื้นที่สวนเกษตรในเมือง เป็นภูมิสถาปัตยกรรมหลากหลายประโยชน์ ตามเมืองใหญ่ๆของโลก เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหาร ลดระยะทางการขนส่งอาหารจากนอกเมืองสู่ในเมือง และลดความเปราะบางของระบบอาหารในเมือง ซึ่งไม่สามารถพึ่งตัวเองได้ (Sommers & Smit, 1994) กระแสการสร้างพื้นที่ผลิตอาหารในเมือง ถือเป็นประเด็นท้าทายและเปิดมิติใหม่ในการออกแบบกระบวนการแก้ปัญหาทั้งเชิงโครงสร้างและเชิงพื้นที่ ของนักออกแบบไม่ว่าจะเป็นสถาปนิก ภูมิสถาปนิก นักออกแบบวางผังชุมชนเมือง (Russo, Escobedo, Cirella & Zerbe, 2017)

หนังสือ *Designing Urban Agriculture: A Complete Guide to the Planning, Design, Construction, Maintenance, and Management of Edible Landscapes* โดย เอพริล ฟิลลิปส์ (April Philips) ภูมิสถาปนิกชาวอเมริกัน เรียบเรียงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบเกษตรเมือง มุ่งเน้นให้เป็นคู่มือของการวางผังออกแบบก่อสร้าง รวมถึงการบริหารจัดการโครงการและดูแลภูมิทัศน์

ทานได้ บทความนี้ได้สรุปประเด็นโดยไล่ลำดับจากบทความ ๗ ผนวกกับวิพากษ์วิจารณ์ และตั้งคำถามต่อยอดถึงประเด็นดังต่อไปนี้ คือ การออกแบบพื้นที่เกษตรเมืองในบริบทของตะวันตกและตะวันออกมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร รวมถึงเกษตรเมืองกับบทบาทนักออกแบบ และการจัดการดูแลพื้นที่เกษตรเมืองในพื้นที่สาธารณะ

เอพริล ฟิลลิปส์ แสดงทัศนะว่า การออกแบบเกษตรเมือง จำเป็นต้องอาศัยจุดร่วมระหว่างความเข้าใจในระบบนิเวศ การออกแบบ และชุมชน สื่อถึงกระบวนการคิดเชิงระบบ (system thinking) โดยกล่าวครอบคลุมถึงทั้งแนวความคิดและการลงมือปฏิบัติ ฟิลลิปส์เริ่มต้นเล่าเรื่องจากประสบการณ์ตรง ปลูกผักสวนครัวในบ้านช่วงวิกฤติเศรษฐกิจในสหรัฐอเมริกา เธอเรียนรู้และค้นพบหลากหลายแง่มุมที่ได้จากการสร้างสวนผัก ไม่เพียงแต่ได้คุณภาพอาหารที่ดีและสดใหม่ขึ้นเท่านั้น แต่กิจกรรมเกษตรหลังบ้านนี้ยังลดความกังวลทางจิตใจได้อีกด้วย ประกอบกับอาชีพภูมิสถาปนิกและนักออกแบบชุมชนเมืองของฟิลลิปส์ จึงเกิดเป็นแรงขับเคลื่อนในการศึกษาค้นคว้าข้อมูล พุดคุยแลกเปลี่ยน และรวบรวมเป็นหนังสือการออกแบบเกษตรเมืองเล่มนี้ขึ้น โดยมีเป้าหมายให้หนังสือนี้เป็นคู่มือสำหรับกระบวนการวางแผน เพื่อสร้างสรรค์หรือสนับสนุนภูมิทัศน์กินได้ ให้เกิดขึ้นในเมือง โดยคำนึงถึงทั้งความสวยงาม ความหลากหลายทางชีวภาพและร่วมสร้างสังคมยั่งยืน นอกจากนี้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกระบวนการการวางแผน ออกแบบสร้างสรรค์ ผู้เขียนยังเน้นย้ำประเด็นสำคัญในการดูแลรักษาและบริหารจัดการพื้นที่เกษตรเมืองซึ่งผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับการให้ความสำคัญในด้านนี้เป็นอย่างยิ่ง

ทั้งหกบทของหนังสือเล่มนี้ กล่าวถึงประเด็นหรือข้อโต้แย้งเกี่ยวกับการทำเกษตรในเมือง แสดงให้เห็นถึงการทำงานร่วมกันจากหลากหลายศาสตร์อย่างบูรณาการ และยกตัวอย่างผ่านกรณีศึกษาจากทั่วโลก สร้างพื้นที่ผลิตอาหารในเมืองโดยการมีส่วนร่วมจากหลากหลายภาคส่วน ฟิลลิปส์ได้สรุปตามประเด็น ดังนี้

“บทบาทของนักออกแบบในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง” การออกแบบเมืองในอดีตที่แบ่งแยกพื้นที่เมืองและธรรมชาติ ที่ทำงานและที่อยู่อาศัย พื้นที่ผลิตอาหารและผู้บริโภค มีประชากรอยู่อาศัยในเมืองในสัดส่วนที่สูง ทำให้ผู้คนขาดปฏิสัมพันธ์และความสุข ฟิลลิปส์ยกข้อสังเกตจากหนังสือ Happy Cities โดย Charles Montgomery กล่าวไว้ว่าความสุขของคนเมืองจะเกิดขึ้นได้โดยการพบปะผู้คนและสัมผัสธรรมชาติ อย่างไรก็ตามคนเมืองต้องการธรรมชาติให้อยู่ในเมืองขนาดไหน จึงจะเหมาะสมกันกับบริบทของเมืองที่เต็มไปด้วยความสะดวกสบายและสิ่งอำนวยความสะดวกครบครัน ในขณะที่คน 75 ล้านคนทั่วโลกเล่นเกม FarmVille ผ่านระบบออนไลน์ แต่ยุคนี้กลับมีผู้ป่วยเด็กที่เป็นโรคอ้วนเพิ่มขึ้นมากที่สุดเช่นกัน

สถานะนี้ยึดโยงกับระบบอุตสาหกรรมเกษตรและวัฒนธรรมบริโภคสมัยใหม่ เนื่องจากการบริโภคแคลอรีล้นเกิน อาหารจากระบบอุตสาหกรรมผ่านขั้นตอนกระบวนการการผลิตซับซ้อนตามสายพานของระบบอุตสาหกรรม แต่แหล่งที่มาของอาหารกลับไม่หลากหลาย มาจากผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรไม่กี่ประเภทเป็นองค์ประกอบหลักของผลิตภัณฑ์อาหารที่ผู้บริโภคสามารถหาซื้อได้ในซูเปอร์มาร์เก็ตอย่างสะดวกสบาย

ความรู้ความเข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อม หรือ Ecoliteracy การทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ในความสมบูรณ์เชิงนิเวศและสุขภาพของประชาชน สามารถเชื่อมโยงกับการออกแบบชุมชนอย่างยั่งยืนได้ แต่ดูเหมือนว่าระบบผลิตอาหารในเชิงอุตสาหกรรม เพื่อเลี้ยงผู้คนในเมือง รวมถึงการออกแบบเมือง จะตัดขาดและแปลกแยกจากแนวความคิดนี้ เกิดเป็นประเด็นท้าทายรวมถึงปัญหา เช่น การออกแบบโครงสร้างที่ตัดขาดจากกัน (separation) แทนการใช้งานร่วมกัน (integration) ความมั่นคงทางอาหารและสุขภาพของประชาชน ปัญหาสิ่งแวดล้อม น้ำ ดิน ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม และสารพิษตกค้าง วัฒนธรรมการบริโภคของคนเมืองที่ตัดขาดจากตระหนักถึงความสัมพันธ์เชิงนิเวศ ฟิลลิปส์เสนอและเชื่อมโยงกระบวนการบริหารจัดการน้ำอย่างกระจายอำนาจ โดยประชาชนในชุมชน เนื่องจากพื้นที่เกษตรในเมือง มีความต้องการและสามารถสร้างโอกาสการใช้น้ำเพื่อการเกษตรในเมืองอย่างครบวงจร เช่น การใช้น้ำฝน การหมุนเวียนน้ำเสียจากครัวเรือน หรือแม้แต่ลงทุนสร้างระบบการรดน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้วิจารณ์มีความเห็นสอดคล้องกับฟิลลิปส์ในประเด็นเรื่องการบริหารจัดการน้ำแบบกระจายอำนาจ เนื่องจากการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรในเมือง ควรมีความยืดหยุ่นเหมาะสมในด้านการใช้งานอย่างคล่องตัวโดยผู้คนในชุมชน อย่างไรก็ตามคุณภาพของน้ำที่จะนำมาใช้ในการเกษตรจะเป็นตัวแปรที่สำคัญที่ภาครัฐเองต้องกำหนดมาตรการควบคุมทั้งเชิงนโยบาย การจัดสรรงบประมาณในการบริหารจัดการน้ำอย่างกระจายอำนาจ และวางแผนการใช้งานพื้นที่เมือง ป้องกันสารพิษปนเปื้อนในระบบโครงข่ายน้ำในเมืองเพื่อให้สามารถปรับใช้ในกิจกรรมการเกษตรได้อย่างปลอดภัย

ปัญหาทั้งเชิงโครงสร้างและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรเหล่านี้ เป็นความท้าทายของนักออกแบบในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างแผนกลยุทธ์และขั้นตอนการดำเนินการตัวอย่างหนึ่ง คือ การสร้างและขยาย

เครือข่าย รวบรวมเกษตรกรเมืองรายย่อย จัดการที่ดินร่วมกันและสร้างเครือข่ายทางธุรกิจการกระจายอาหารให้กับชุมชนเมือง ฟิลลิปส์รวบรวมตัวอย่างกรณีศึกษา แบ่งได้สามหมวดหลักๆ ตามจุดเริ่มต้นและผู้ริเริ่มสร้างสวนเกษตรเมือง คือ 1) จากผู้ประกอบการ เจ้าของกิจการ 2) ความต้องการทางสังคมของชุมชน และ 3) จากภาคการศึกษา เพื่อเชื่อมโยงมิติการออกแบบที่สัมพันธ์กับการสร้างพื้นที่เกษตรเมือง เป็นตัวอย่างที่นักออกแบบสามารถทำความเข้าใจได้ง่าย รวบรวมตัวอย่างกรณีศึกษาจากทั่วโลก การแบ่งตัวอย่างตามจุดเริ่มต้นและผู้ริเริ่มในการสร้างพื้นที่เกษตรเมืองนี้ เป็นการวิเคราะห์จัดหมวดหมู่ที่น่าสนใจ เนื่องจากที่มาของสวนแต่ละประเภทจะกำหนดและให้บทบาทของผู้ออกแบบให้มีหน้าที่ที่แตกต่างกันในการสร้างความเปลี่ยนแปลง ตามความเห็นของผู้วิจารณ์แล้วตัวอย่างกรณีศึกษาในหนังสือเล่มนี้กระจุกตัวอยู่ในพื้นที่สหรัฐอเมริกาเป็นส่วนมาก จึงเกิดเป็นคำถามถึงความครอบคลุมในการแสดงตัวอย่างที่ซับซ้อนของเกษตรเมืองตามบริบทที่ตั้งที่แตกต่างและหลากหลายได้จริงหรือไม่

“การวางแผนกลยุทธ์เพื่อส่งเสริมระบบเกษตรเมือง” นิยามของเกษตรเมืองพัฒนาจากพื้นฐานที่ระบุถึงพื้นที่เกษตรและกิจกรรมการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ในพื้นที่เมืองหรือชานเมือง จนไปถึงนิยามที่ครอบคลุมถึงมิติที่กว้างขึ้นครอบคลุมมิติด้านสิ่งแวดล้อม การบำบัด และการสร้างพื้นที่สาธารณะของเมือง หนังสือเล่มนี้ได้อ้างอิงถึงนิยามของเกษตรเมืองในกรอบที่กว้างขึ้น เน้นกระบวนการและหลักการวางแผนกลยุทธ์เพื่อส่งเสริมระบบเกษตรเมือง ผู้วิจารณ์มีความเห็นสอดคล้องกับการเลือกใช้นิยามของเกษตรเมืองที่กว้างขึ้น และครอบคลุมหลากหลายมิติของผู้เขียน เนื่องจากสามารถเชื่อมโยงกับบทบาทของนักออกแบบได้อย่างชัดเจนกว่าการกำหนดนิยามรูปแบบเดิมซึ่งเน้นเฉพาะการปฏิบัติการทำกิจกรรมเกษตรในเมือง

การวางแผนกลยุทธ์เพื่อส่งเสริมระบบเกษตรเมืองเริ่มจากคำถามว่าแต่ละชุมชนจะสร้างสภาวะที่เหมาะสมในการผลิตอาหารภายในชุมชนได้อย่างไร คำถามนี้เชื่อมโยงถึงการตั้งคำถามถึงระบบนิเวศของเมืองในปัจจุบันที่ตัดขาดจากระบบนิเวศธรรมชาติและพื้นที่การผลิตอาหารโดยสิ้นเชิง การร่วมสร้างและผลักดันนโยบายสาธารณะ ร่วมสร้างการตระหนักรู้ถึงคุณค่าของการเพิ่มระบบนิเวศเกษตรในเมือง กลายเป็นสิ่งสำคัญในการผลักดันการออกแบบชุมชนเมืองอย่างยั่งยืน เมืองใหญ่ๆ

ในสหรัฐอเมริกา เช่น ซานฟรานซิสโก นิวยอร์ก ดีทรอยต์ และบัลติมอร์ กลายเป็นแนวหน้าในการผลักดันและขับเคลื่อนนโยบายเพื่อส่งเสริมกิจกรรมเชิงเกษตรและพื้นที่เกษตรเมือง ให้เป็นที่ยอมรับตามกฎหมายสิ่งแวดล้อมและข้อบังคับทางผังเมืองของมลรัฐนั้นๆ เสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายสนับสนุนความมั่นคงทางอาหารให้แก่ชุมชนเมือง โดยจัดการสิ่งแวดล้อมในเมืองผ่านกระบวนการที่ซับซ้อน มองทั้งมิติเชิงสังคมวัฒนธรรม นิเวศวิทยา และเศรษฐศาสตร์ หากมองในบริบทเมืองที่แตกต่างกันกับในกรณีศึกษาจากหนังสือเล่มนี้ จากมุมมองของผู้วิจารณ์แล้วนั้น เมืองใหญ่ๆของกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับระบบนิเวศเกษตร รวมถึงกิจกรรมการเกษตรในเมืองและชานเมืองหลงเหลืออยู่บ้าง เนื่องสภาพอากาศที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกได้ตลอดในทุกฤดูกาล ถึงแม้ความเป็นเมืองจะถูกพัฒนาลงบนพื้นที่เกษตรกรรมเดิม ยากหลีกเลี่ยงไม่ได้ การวางกลยุทธ์เพื่อส่งเสริมระบบเกษตรเมืองจึงไม่จำกัดเฉพาะการส่งเสริมพื้นที่เกษตรเมืองแบบใหม่เท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงนโยบายการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรกรรมเดิมเพื่อให้อยู่คู่กับการเติบโตของเมืองได้อย่างมีคุณภาพ

“วิสัยทัศน์ การสังเคราะห์ และรูปแบบกายภาพของเกษตรเมือง” การเปลี่ยนแปลงและการวางแผนนโยบายให้เอื้อกับกิจกรรมการเกษตรและระบบการผลิตอาหารในเมือง สามารถส่งเสริมการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรอย่างเป็นระบบและคุ้มค่า รูปแบบกายภาพของเกษตรเมืองมีหลากหลายรูปแบบ หากแบ่งโดยความคุ้มทุนทางเศรษฐกิจ แบ่งได้สามประเภท คือ 1) แบบสาธารณะ 2) แบบไม่แสวงหากำไร และ 3) แบบธุรกิจเพื่อแสวงหาผลกำไรตอบแทน ตัวอย่างของเกษตรเมือง มีหลากหลายรูปแบบ แบ่งตามวัตถุประสงค์ รูปแบบกิจกรรม และสถานที่ตั้ง เช่น สวนเกษตรชุมชน สวนเกษตรเพื่อการค้นคว้าวิจัย-ทดลอง สวนเกษตรเพื่อการเรียนรู้ ศูนย์สาธิตเกษตรเมือง สวนเกษตรในโรงเรียน สวนเกษตรของร้านอาหาร สวนเกษตรของโรงแรมและรีสอร์ท สวนส่วนกลางของหมู่บ้าน สวนส่วนกลางของชุมชน สวนเกษตรของบริษัทเพื่อบริการพนักงาน โครงสร้างพื้นฐานสีเขียวทานได้ ต้นไม้ถนน สวนสาธารณะเชิงเกษตร สวนกินได้คนเมือง และสวนเพื่อบำบัดสุขภาพ ในประเด็นการแบ่งรูปแบบกายภาพของเกษตรเมืองนี้ เมื่อพิจารณาจากทั้งสองหลักเกณฑ์ของเกษตรเมืองด้วยการแบ่งจากความคุ้มทุน

ทางเศรษฐกิจควบคู่กับการแบ่งจากวัตถุประสงค์ รูปแบบกิจกรรม และสถานที่ตั้งแล้ว เนื้อหาในส่วนนี้สามารถครอบคลุมและชี้แจงประเภทของเกษตรเมืองได้อย่างละเอียดและหลากหลาย เมื่อพิจารณาจากขนาดของพื้นที่เกษตรเมืองด้วยแล้วนั้น จะทำให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

“การทำงานร่วมกันเป็นระบบและสร้างเครือข่าย”

ผู้ทำงานในเครือข่ายร่วมกัน ไม่สามารถทราบถึงผลลัพธ์ของการทำงานได้อย่างแน่ชัด เนื่องจากการทำงานผ่านกระบวนการต้องตัดสินใจร่วมกันและยอมรับการเปลี่ยนแปลงเป็นหลักสำคัญของการสร้างนิเวศเกษตรเมือง การสร้างเครือข่ายการทำงานในกลุ่มเกษตรเมืองมีความซับซ้อน หากนักออกแบบและวางแผนมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการทำงาน รูปแบบ และเทคนิคการก่อสร้างสามารถสร้างบทบาทเชื่อมโยงในการพัฒนาแนวความคิดและการออกแบบ ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนได้ หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมศัพท์เทคนิคและวิธีการก่อสร้างองค์ประกอบของเกษตรเมืองหลากหลายรูปแบบต่าง ๆ อย่างละเอียด โดยมีวัตถุประสงค์ให้นักออกแบบและวางแผนทำความเข้าใจ ไขเป็นคู่มือในการเลือกประยุกต์รูปแบบเกษตรเมืองให้เหมาะสมกับพื้นที่และการใช้งานได้อย่างเหมาะสม รวมไปถึงประเด็นปัจจัยเงื่อนไขของการทำเกษตรเมือง เช่น แสงแดด เส้นทางการสัญจรและเข้าถึง การเลือกใช้วัสดุ แหล่งน้ำ ดิน การกำจัดสารพิษในดิน ปุ๋ยและการจัดการของเสีย ฤดูกาลและภูมิอากาศ การดูแลรักษาและบริหารจัดการขนส่ง และการเลือกทำเกษตรแบบปลอดสารพิษหรือแบบเกษตรเคมีทั่วไป ผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับแนวความคิดของฟิลลิปส์ที่กล่าวถึงระบบการทำงานผ่านเครือข่ายและกระบวนการตัดสินใจร่วมกันอย่างมีพลวัตนี้ เป็นกระบวนการทำงานที่ทำหายและไม่สามารถคาดเดาผลลัพธ์ของงานได้จากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่กระบวนการนี้มีส่วนนำไปสู่การออกแบบอย่างมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความยั่งยืนของพื้นที่เกษตรเมืองและชุมชนในระยะยาว นักออกแบบเป็นเพียงฟันเฟืองหนึ่งในการร่วมสร้างกระบวนการ รวบรวมแนวความคิดจากชุมชน และออกแบบวางแผนการจัดการใช้งานพื้นที่ให้เหมาะสมกับบริบท

“วงจรการบริหารจัดการโครงการ” การเปลี่ยนแปลงแนวความคิดการบริหารจัดการระบบเกษตรอุตสาหกรรมจากรูปแบบเก่า ซึ่งมีขยะที่เป็นของเสียออกจากระบบ สู่นำแนวความคิดการจัดการเกษตรเมืองเชิงนิเวศ ที่ลดของเสียหรือใช้ประโยชน์จากของเสียต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์อื่น

สิ่งสำคัญของการจัดการฟาร์มเกษตรเมืองเชิงนิเวศ คือต้องวางแผนการจัดการตั้งแต่ขั้นแรก เพื่อวางแผนบริหารจัดการทั้งด้านกำลังคนและงบประมาณได้อย่างเหมาะสม การออกแบบที่ทำให้คนมีส่วนร่วมกับระบบเกษตรเมืองอย่างไม่แปลกแยก เป็นปกติของวิถีชีวิตประจำวัน ไม่เป็นกิจกรรมที่เพิ่มภาระให้คนเมือง ในกรณีเป็นสวนเกษตรเมืองที่ไม่แสวงหาผลกำไร การวางแผนจัดการระบบอาสาสมัครที่หมุนเวียนดูแลเป็นสิ่งสำคัญ ในกรณีสวนเกษตรเมืองเป็นรูปแบบธุรกิจขนาดใหญ่ ต้องวางแผนเชิงธุรกิจควบคุมอย่างยั่งยืน สร้างวัฒนธรรมการบริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในเมือง การบริหารจัดการด้วยการสร้างเกณฑ์และเป้าหมายร่วมกันกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง คำนึงถึงส่วนขององค์ประกอบดังนี้ คือ แผนการดูแลรักษา แผนการบริหารจัดการ งบประมาณและแผนการตลาด ซึ่งในแต่ละหัวข้อฟิลลิปส์ได้เชื่อมโยงและยกตัวอย่างผ่านกรณีศึกษาจริง อีกประเด็นที่สำคัญและเป็นโอกาสจากการขยายตัวเกษตรเมือง คือ การเพิ่มงาน ทางเลือกในอาชีพที่เกี่ยวข้องกับเกษตรเมืองและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ผู้วิจารณ์เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าการบริหารจัดการโครงการที่มุ่งเน้นสู่นำแนวความคิดการจัดการเกษตรเมืองเชิงนิเวศต้องอาศัยกระบวนการวางแผนจัดการร่วมกันอย่างเป็นระบบ การสร้างและเข้าใจเป้าหมายร่วมกันจะเป็นแก่นสำคัญที่ทำให้การบริหารจัดการโครงการดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งประเภทของเกษตรเมืองจะเป็นส่วนกำหนดเป้าหมายของกิจการหรือโครงการอย่างชัดเจน ทั้งนี้หากการบริหารจัดการโครงการนั้นต้องอาศัยงบประมาณอุดหนุนเป็นส่วนช่วยสนับสนุนเป็นหลักจากภายนอกแล้ว ถือเป็นความเสี่ยงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ขาดแหล่งเงินทุนที่แน่นอนในการบริหารจัดการ และขาดกำลังคนในการบริหารจัดการได้

“การต่อยอดในวงกว้างสู่ชุมชน” ในวงจรของเกษตรเมือง การออกแบบเป็นเรื่องที่ทำได้ง่ายที่สุด แต่ส่วนที่ซับซ้อนและยากกว่าคือ การบริหารจัดการและดูแลรักษาในระยะยาว สัมพันธ์กับปัจจัยอื่นที่ซับซ้อน เช่น งบประมาณ การตลาด การศึกษาวิจัย นโยบายและการมีส่วนร่วมบริหารจัดการดูแลรักษาของชุมชน ตัวอย่างข้อท้าทายในอนาคต เช่น การแสวงหาวัตถุดิบอาหารในเมือง (urban foraging) นำไปสู่การตั้งคำถามถึงระบบอาหารในเมือง ไม่ว่าจะเป็นวิถีการผลิต การบริโภค หรือจัดการขยะจากระบบอาหาร นับเป็นความท้าทายในการกลับมามองพื้นที่เมืองที่ไม่สามารถแยกจากระบบอาหารรวมถึงเป็น

แหล่งผลิตอาหารโดยตรงได้ และการเปลี่ยนแปลงนี้สามารถเกิดขึ้นได้จากคนในเมืองร่วมกันทุกภาคส่วน สำหรับประเด็นสุดท้ายในหนังสือเล่มนี้ ฟิลลิปส์ได้เปิดประเด็นที่กว้างกว่ามิติของเกษตรเมือง ไปสู่ประเด็นหรือแนวความคิดที่สลับซับซ้อนของผู้คนในเมืองที่มีในการร่วมสร้างวัฒนธรรมและมุมมองที่มีต่ออาหารในเมือง การสร้างเครือข่ายระบบการผลิตอาหารในเมือง และการดูแลรักษาพื้นที่เกษตรเมืองอย่างหลากหลาย ผู้วิจารณ์ตั้งข้อสังเกตต่อจากตัวอย่าง เช่น กระแสการบริโภคการแสวงหาวัตถุดิบอาหารในเมือง สามารถสะท้อนถึงชนชั้นและความเหลื่อมล้ำทางสังคม แนวความคิดนี้สำหรับคนยากจนหรือผู้มีรายได้น้อย เป็นเพียงการแสวงหาอาหารเพื่อปากท้องและการดำรงชีวิตในเมือง อย่างไรก็ตามกระแสแนวความคิดนี้ ในสังคมของชนชั้นกลางและสูงที่สามารถบริโภคอาหารได้เพื่อแสดงถึงรสนิยมและสุนทรีย์แล้ว แนวความคิดเดียวกันนี้สามารถเป็นรสนิยมการบริโภคที่แปลกใหม่เพียงแต่นำเอาวัตถุดิบที่แสวงหาได้ในเมืองเพื่อเพิ่มอรรถรสในงานอาหารราคาแพง แสดงถึงความเหลื่อมล้ำทางชนชั้น ทั้งทางสภาพเศรษฐกิจและสังคมของคนในชุมชนแตกต่างกันตามบริบท

จากประเด็นหลักในหนังสือเล่มนี้ สามารถต่อยอดไปสู่สองประเด็นสรุปของผู้วิจารณ์ คือ เกษตรเมืองกับบทบาทนักออกแบบและการจัดการดูแลพื้นที่เกษตรเมืองในพื้นที่สาธารณะ มีรายละเอียดดังนี้

เกษตรเมืองกับบทบาทนักออกแบบ

หนังสือเล่มนี้ออกแบบเพื่อใช้เป็นคู่มือของการวางแผนผังออกแบบ ก่อสร้าง รวมถึงการบริหารจัดการโครงการและดูแลภูมิทัศน์ที่ทำได้มากกว่าหนังสือเป็นเทคนิคเฉพาะทาง ครอบคลุมเนื้อหาไม่เพียงเฉพาะส่วนการออกแบบเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงให้เห็นถึงความท้าทายจากสภาพของพื้นที่นั้นๆ หรือ จากบริบทและความต้องการทางสังคมไปสู่กระบวนการทำงานเพื่อร่วมมือกันแก้ปัญหาของกลุ่มเครือข่ายทำงานทั้งภาคเอกชน ภาครัฐ ชุมชน นักออกแบบ และวิศวกร มุ่งประเด็นสู่ส่วนสำคัญของการบริหารจัดการงานด้านการตลาด และ การดูแลรักษาในระยะยาวของพื้นที่เกษตรเมือง ผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับฟิลลิปส์ที่กล่าวถึงงานออกแบบเป็นกระบวนการส่วนที่ง่ายที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับประเด็นที่ท้าทายด้านการบริหารจัดการและดูแลรักษาพื้นที่ในระยะยาว ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญ ความท้าทายนี้เป็นประเด็นให้นักออกแบบทำความเข้าใจและร่วมวางแผนควบคู่กับงานออกแบบ เพื่อโอกาสสร้างความ

ยั่งยืนในระยะยาวในอนาคต หนังสือเล่มนี้เหมาะสมกับบุคคลทั่วไป ผู้ที่ต้องการศึกษาหาความรู้ด้านเกษตรเมืองในเบื้องต้น นักออกแบบและวางแผน นักการตลาด นักศึกษาสามารถทำความเข้าใจในแนวความคิดเกษตรเมืองควบคู่กับกรณีศึกษาอย่างง่าย แต่อาจจะไม่เหมาะสมกับกลุ่มนักวิชาการเกษตร นักวิจัย วิศวกร หรือ ผู้รับเหมาก่อสร้างที่ต้องการหาข้อมูลเชิงสถิติ ต้นทุนการก่อสร้างหรือข้อมูลเชิงเทคนิคเฉพาะทางที่เกี่ยวข้องกับเกษตรเมืองในเชิงลึก

ฟิลลิปส์หยิบยกตัวอย่างและรวบรวมกรณีศึกษาหลากหลายอย่างเป็นระบบเพื่ออธิบายให้สอดคล้องกับแนวความคิด รวมถึงการบริหารจัดการพื้นที่เกษตรเมืองอย่างละเอียด ส่วนใหญ่กรณีศึกษาที่เป็นตัวอย่างนั้นอยู่ในสหรัฐอเมริกา มลรัฐใหญ่ๆ เช่น นิวยอร์ก ดีทรอยต์ อิลลินอยส์ และแคลิฟอร์เนียเป็นหลัก และส่วนน้อยเป็นตัวอย่างกรณีศึกษาในประเทศจีนและคิวบา ซึ่งหลายเมืองมีการพัฒนาเมืองอย่างมีระบบและแบบแผนในการจัดการแยกพื้นที่เมือง พื้นที่อุตสาหกรรม และพื้นที่เกษตรกรรมออกจากกันอย่างชัดเจน กระแสการย้อนกลับและโยกย้ายพื้นที่เกษตรในเมือง จึงเป็นกระแสที่กลับที่คนเมืองต้องการคุณค่าจากระบบเกษตรในเมืองในหลากหลายมิติขึ้นมา จุดอ่อนของหนังสือเล่มนี้คือ ถึงแม้มีกรณีศึกษาหลากหลายตัวอย่าง แต่ไม่สามารถครอบคลุมถึงตัวอย่างกรณีศึกษาในบริบทของกลุ่มประเทศวันออกได้อย่างละเอียดเมื่อเปรียบเทียบกับกรณีอธิบายถึงตัวอย่างในประเทศกลุ่มตะวันตก

หากมองในบริบทกลับกันในกลุ่มประเทศตะวันออกซึ่งมีความแตกต่างในบริบทของสภาพสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม หนังสือเล่มนี้คงไม่สามารถเป็นคู่มือฉบับสมบูรณ์ในการออกแบบเกษตรเมืองในบริบทเฉพาะพื้นที่ของเมืองใหญ่ๆในกลุ่มประเทศตะวันออกได้ เนื่องจากเงื่อนไขของพื้นที่และความต้องการพื้นฐานของสังคมที่แตกต่างกัน รวมถึงบริบทการเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเดิมในพื้นที่ชานเมือง ความซับซ้อนของระบบอุตสาหกรรมเกษตรทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ ทำให้เกษตรเมืองในบริบทของเมืองในภูมิภาคตะวันออกมีความซับซ้อนและคลุมเครือ แม้ว่าประเด็นด้านอาหารจะเป็นประเด็นทั่วไป แต่การออกแบบเกษตรเมืองกลับมีความซับซ้อนและหลากหลายตามบริบทของพื้นที่ในรายละเอียดเหมือนโครงสร้างในหนังสือเล่มนี้ ที่ฟิลลิปส์เรียบเรียงและถ่ายทอดแนวความคิดควบคู่กับตัวอย่างโครงการเกษตรเมืองรูปแบบต่างๆ

ในบริบทของประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พื้นที่การเกษตรยังคงหลงเหลืออยู่ไม่ไกลจากพื้นที่เมืองมากนัก เนื่องจากพื้นที่เมืองที่พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วและไม่มีแผนรองรับ เมืองได้ขยายตัวลงบนพื้นที่เกษตรกรรมเดิมอย่างไร้ทิศทางและไร้ระเบียบ สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับระบบเกษตรกรรมชนเมือง คำถามที่ตามมาคือ “เกษตรเมือง” ในบริบทของเมืองที่ขยายตัวอย่างไร้ทิศทางนี้ จะต้องหายไปก่อนที่จะมีกระแสเกษตรเมืองสวนกลับเพื่อสร้างพื้นที่เกษตรในเมืองขึ้นมาใหม่หรือไม่

การทบทวนบทบาทของนกออกแบบ ในบริบทของโลกตะวันออกคงไม่ได้อยู่แค่เพียงฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงแต่ขยายความรวมถึงในฐานะผู้นุรักษ์คุณค่าของพื้นที่เกษตรเดิมในเมือง หรือสร้างสรรค์คุณค่าให้กับพื้นที่เกษตรเมืองร่วมกับเครือข่าย การออกแบบโดยเคารพความหลากหลายเพื่อคงคุณค่าของระบบนิเวศเกษตรรวมถึงป่าไม้ที่หลงเหลืออยู่ของพื้นที่เมืองและชนเมืองเป็นประเด็นสำคัญในการออกแบบพัฒนาเมืองโดยเฉพาะในบริบทของภูมิภาคเอเชีย (Yokohari, Takeuchi, Watanabe & Yokota, 2008) “เกษตรเมือง” คงไม่เพียงแต่เพียงกระแสอดีตสำหรับการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมในพื้นที่เมือง แต่นกออกแบบควรคำนึงถึงการบริหารจัดการและความยั่งยืนของพื้นที่เกษตรเมืองในระยะยาว

การจัดการดูแลพื้นที่เกษตรเมืองในพื้นที่สาธารณะ
พื้นที่เกษตรเมือง สามารถเกิดขึ้นได้โดยไม่จำเป็นต้องออกแบบโดยนกออกแบบหรือภูมิสถาปนิกเสมอไป หากกลุ่มคนหรือชุมชนมีความต้องการและความพร้อมในการสร้างสรรค์พื้นที่ผลิตอาหารเมืองเพื่อคนกลุ่มต่าง ๆ ของชุมชน การออกแบบโครงสร้างพื้นฐานทานได้ให้เหมาะสมกับบริบทเป็นสิ่งที่สำคัญ (Ignatieva, Stewart & Meurk, 2010) โดยต้องการความรู้พื้นฐานที่เหมาะสมกับการออกแบบรวมถึงการดูแลรักษาโครงสร้างพื้นฐานทานได้ (Russo, Escobedo, Cirella & Zerbe, 2017) การหยิบยกกระแสการออกแบบเกษตรเมืองมาผสมผสานกับการออกแบบพื้นที่สาธารณะ โดยไม่เข้าใจความต้องการทางสังคมและบริบทอย่างแท้จริง อาจนำไปสู่ความผิดพลาดในการจัดการและการดูแลพื้นที่ในระยะยาวได้ ยกตัวอย่างเช่น การออกแบบสวนเกษตรเมืองเพื่อการเรียนรู้ โดยเฉพาะของภาครัฐหรือสถาบันการศึกษา แม้จะเป็นโครงการแบบไม่แสวงหากำไร แต่ในระยะยาวนั้น หากขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลและบริหารจัดการพื้นที่นั้น นอกจากไม่ตอบสนองกับประเด็นการเรียนรู้

ของชุมชนแล้ว ยังไม่สอดคล้องกับการสามารถประยุกต์ใช้ของชุมชนในบริบทนั้นได้ เป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณอย่างสูญเปล่า ถึงแม้การออกแบบมาจากวิสัยทัศน์และเป้าหมายในการออกแบบเพื่อสร้างสรรค์พื้นที่เกษตรเมือง หากขาดการออกแบบเชิงกระบวนการที่ทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม โครงการเช่นนี้จะไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ ดังนั้น จึงสอดคล้องกับแนวความคิดของฟิลลิปส์ ซึ่งมองถึงประเด็นการวางแผนจัดการเป็นหลักสำคัญ การออกแบบพื้นที่เกษตรเมืองนั้นไม่ควรสร้างความแปลกแยก สร้างความเหลื่อมล้ำในการใช้งาน หรือเพิ่มภาระให้คนในชุมชนนั้นๆ เพียงเพื่อสร้างหรือหยิบยืมกระแสเกษตรเมืองมาเป็นส่วนประกอบของพื้นที่สาธารณะโดยไม่จำเป็น ผู้วิจารณ์เชื่อว่า “เกษตรเมือง” จะเป็นแนวความคิดในการออกแบบพื้นที่สาธารณะของเมืองได้ หากผู้คนในชุมชนเป็นผู้ร่วมกำหนดทิศทางของนโยบายการบริหารจัดการ และกระบวนการในการพัฒนาโดยตรง

กล่าวโดยรวมแล้ว จุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ คือ โครงสร้างของการนำเสนอและการจัดลำดับความต่อเนื่องของเนื้อหาชัดเจน ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ง่าย จากทั้งหกประเด็นตามบทข้างต้น ทำให้เข้าใจถึงประเด็นและความเชื่อมโยงของเกษตรเมืองในการออกแบบสร้างสรรค์และบริหารจัดการโครงการเฉพาะพื้นที่ สุ่มิติที่กว้างกว่าในเชิงสังคมวงกว้าง ผู้เขียนใช้ภาษาในการเขียนที่ง่ายสามารถสื่อความหมายได้อย่างตรงไปตรงมา อธิบายถึงประเด็นและแง่มุมของต่าง ๆ ของเกษตรเมืองได้อย่างเป็นรูปธรรม ภาพประกอบในหนังสือที่สอดแทรกเข้ามาสอดคล้องกับเนื้อหาโดยเฉพาะส่วนที่เป็นกรณีศึกษา สื่อสารถึงมิติการออกแบบทางกายภาพได้ชัดเจน

อย่างไรก็ตาม ยังมีส่วนที่สามารถปรับปรุงเพิ่มเติมได้ดังนี้ คือ การยกตัวอย่างกรณีศึกษาที่ครอบคลุมในพื้นที่ที่กว้างกว่าบริบทของสหรัฐอเมริกาเป็นหลัก ถ้าต้องการให้หนังสือเล่มนี้ครอบคลุมสื่อถึงตัวอย่างการพัฒนาเกษตรเมืองในบริบทของโลก หรือผู้เขียนสามารถเลือกสื่อสารให้หนังสือเล่มนี้เจาะลึกประเด็นจากกรณีศึกษาโดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกาเป็นหลักได้ เนื่องจากผู้เขียนมีความเข้าใจถึงบริบทและเงื่อนไขการพัฒนาที่มีความเฉพาะหลากหลายและแตกต่างกันได้อย่างละเอียด ภาพประกอบในหนังสือสามารถเพิ่มเติมในส่วนของการจัดการพื้นที่เกษตรเมืองกับฤดูกาลที่หลากหลายได้ตามพื้นที่ หากสามารถเพิ่มมิติการจัดการพื้นที่หรือตัวอย่างภาพประกอบเปรียบเทียบกันตามฤดูกาลได้จะทำให้เข้าใจระบบการวางแผนและจัดการและพื้นที่ได้อย่างครบวงจร

Acknowledgment

บทความชิ้นนี้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยวิจัยด้านการออกแบบและพัฒนาโรงเรียนปลูกพืชในเมืองแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

References

- Ignatieva, M., Stewart, G. H., & Meurk, C. (2010). *Planning and design of ecological networks in urban areas. Landscape and Ecological Engineering*, 7(1), 17-25. doi:10.1007/s11355-010-0143-y
- Russo, A., Escobedo, F. J., Cirella, G. T., & Zerbe, S. (2017). Edible green infrastructure: An approach and review of provisioning ecosystem services and disservices in urban environments. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 242, 53-66. doi:10.1016/j.agee.2017.03.026
- Sommers, P., & Smit, J. (1994). *Promoting Urban Agriculture: A Strategy Framework for Planners in North America, Europe and Asia*. Cities Feeding People-Series Report 9. Ottawa: International Development Research Centre. Retrieved August 15, 2020 from <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/16117/105610.pdf?sequence=1>
- Yokohari, M., Takeuchi, K., Watanabe, T., & Yokota, S. (2008). *Beyond Greenbelts and Zoning: A New Planning Concept for the Environment of Asian Mega-Cities*. In J. M. Marzluff et al. (Eds.), *Urban Ecology*. Boston, MA: Springer. doi:10.1007/978-0-387-73412-5_50